

Wyczański, Hieronim Eug.

Sanktuarium Matki Boskiej w Skępem : referat wygłoszony 26 VI 1984 r. na zebraniu księży w Skępem

Studia Płockie 13, 149-161

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Hieronim Eug. Wyczawski OFM

SANKTUARIUM MATKI BOSKIEJ W SKĘPEM **(Referat wygłoszony 26 VI 1984 r.** **na zebraniu Księży w Skępem)**

1. BERNARDYNI W DIECEZJI PŁOCKIEJ

Z pośród 170 klasztorów bernardynów w Polsce historycznej istniało 10 na terenie Diecezji Płockiej w jej granicach historycznych¹ oraz 2 konwenty bernardynek, związanych z pierwszymi przez jurysdykcyjną zależność od tego samego prowincjała. Najwcześniej, bo w 1498 r., powstał klasztor w Skępem w ziemi dobrzyńskiej, ufundowany przez Mikołaja Kościeleckiego, dziekana gnieźnieńskiego i prepozyta włocławskiego, później biskupa chełmskiego, skasowany w 1864 r. przez rząd carski za udział w powstaniu styczniowym, rewindykowany w 1933 r. Następny klasztor powstał w Przasnyszu w 1588 r. z fundacji Pawła Kostki, chorążego ciechanowskiego, starszego brata św. Stanisława, skasowany również w 1864 r. W Przasnyszu istniał także klasztor bernardynek, założony w 1606 r. przez Elżbietę Mostkowską, skasowany w 1877 r. Dalsza placówka bernardynów powstała w Grodzisku k. Radzymina jako rezydencja zakonna, zależna od warszawskiego konwentu św. Anny, z fundacji króla Zygmunta III, zniesiona wraz z klasztorem warszawskim w 1864 r. W 1617 r. założono klasztor w Pradze k. Warszawy sumptem Adama Nowodworskiego, biskupa kamienieckiego, który rozbrano w 1811 r. w związku z planowaną budową fortyfikacji Pragi. Od

¹ Polscy bernardyni to zakon braci mniejszych, zwanych na całym świecie franciszkanami, założony przez św. Franciszka z Asyżu, a zatwierdzony w 1209 r. ustnie przez Innocentego III i w 1223 r. bullą „Solet annuere Sedes Apostolica” przez Honoriusza III. Pod koniec XIII w. zakon istniał już we wszystkich krajach Europy oraz na misjach w Afryce, Ziemi Świętej i w reszcie Azji. Po odkryciu Ameryki rozszerzyli się bardzo szybko i w tej części świata. Do Polski przybyli bracia mniejsi w latach 30. XIII w. Surowy przepis reguły o ubóstwie spowodował, że na początku XIV w. zaczął się rozwijać w zakonie — także w klasztorach polskich — konwentualizm, dążący do złagodzenia zakonnego ubóstwa. Reakcją na to był wyłoniony niebawem w zakonie kierunek obserwancki, zatwierdzony przez sobór w Konstancji w 1417 r. Początki obserwanckich klasztorów w Polsce łączą się z pobytem w Krakowie św. Jana Kapistrana w 1453 r. Kiedy władze kościelne spostrzegły, że liczniejsi od konwentualnych obserwanci reprezentują prężniejszy kierunek i cieszą się popularnością wśród społeczeństwa w różnych krajach, Leon X bullą „Ite vos in vineam meam” oddzielił w 1517 r. obserwantów od konwentualnych pod nazwą braci mniejszych (w Polsce przyjęła się od 1453 r. nazwa bernardynów). Konwentualni mieli się nazywać braćmi mniejszymi konwentualnymi. Odtąd główny przełożony tych ostatnich miał być zatwierdzany przez generała braci mniejszych. W 1587 r. uzyskali oni osobnego generała. Na tle praktyki bezwzględnego ubóstwa wytworzyły się w zakonie braci mniejszych dalsze ugrupowania rygorystyczne: kapucynów, których Paweł V wydzielił w 1619 r. w oddzielny zakon, następnie dyskalceaci w Hiszpanii, Portugalii, w Ameryce i na Filipinach, dalej

1666 r. istniał w Pradze również klasztor bernardynek, ufundowany przez Mikołaja Prażmowskiego, biskupa łuckiego, a skasowany w 1808 r., również z powodu zamierzonych fortyfikacji. Krótko istniał klasztor w Nowym Dworze w widłach Bugo-Narwi i Wisły, bo od 1623—1647 r. Ufundował go Jan Nowodworski, kasztelan raciąski, brat wspomnianego już biskupa Adama. Opuścili go sami bernardyni, chyba z powodu niefortunnego położenia, zalewanego przez obie rzeki. Dalszy konwent leżał w Ostrołęce, fundowany w 1666 r. przez Tomasza Gocłowskiego, sędziego ziemi nurskiej, skasowany w 1864 r. Niedługo istniał klasztor w Zakroczymiu, od 1680—1757 r., wznieiony przez nieznanego dobrodzieja. Bernardyni odeszli stąd na skutek nieznanego bliżej konfliktu z biskupem płockim Andrzejem Stanisławem Załuskim, zresztą bardzo życzliwym zakonowi. W 1686 r. powstał konwent w Ratowie, z fundacji Tomasza Narzymskiego, chorążego chełmińskiego, skasowany w 168 r. Niedługo potem, w 1693 r., Franciszek Bieliński, wojewoda malborski, zbudował klasztor w Strzegocinie, zniesiony w 1868 r. Wreszcie przez 86 lat, od 1778—1864 r., czyli do carskiej kasaty, mieszkali bernardyni w Kobylce k. Warszawy, w klasztorze po zniesionym w 1773 r. zakonie jezuitów.

2. FUNDACJA W SKĘPEM

Najsłynniejszym spośród wszystkich wymienionych klasztorów był konwent w Skępem ze względu na pątniczy charakter tego miejsca i szeroko rozwinięte tam prace bernardyńskie. Początki sanktuarium maryjnego w Skępem wiążą się z wypadkami, jakie zdarzyły się ok. 1490 r. w dębowym lesie na terenie wsi Wymyślina, tuż obok Skępego. W miejscu obecnej wieży kościelnej leżał ongiś wielki kamień, upamiętniający bliżej nieoznaczoną bitwę Polaków z Krzyżakami. Ludzie opowiadali, że znacząc głaz krzyżykami, do-

rekolekcji we Francji i Niderlandach oraz reformacji we Włoszech, Niemczech i w Polsce. Trzy ostatnie ugrupowania uzyskały własnych wikariuszy generalnych pod wspólnym generałem braci mniejszych. W chwili wybuchu rewolucji francuskiej (1789) zakon liczył (bez konwentualnych i kapucynów) 70 000 członków.

Zakon wydał wielu świętych i błogosławionych. Wyszło zeń bardzo dużo biskupów i kardynałów oraz papież: Mikołaj IV (1288—92), Aleksander V (pap. pizański 1409—10), Sykstus IV (1471—84), Juliusz II (1503—13), Mikołaj V (antypapież 1328—33). W 1897 r. Leon XIII konstytucją ap. „*Felicitate quadam*” zlikwidował ugrupowania rygorystyczne w zakonie z ich nazwami, deklarując, że zakon braci mniejszych ma być odtąd jednolity. Jednakże w Polsce pozostały poprzednie nazwy bernardyńskie i reformatów.

Obecnie zakon liczy ok. 23 000 członków (konwentualni ok. 4000, kapucyni ok. 13 000). Na soborze watykańskim II było oprócz generała 92 biskupów z zakonu braci mniejszych. Do zakonu braci mniejszych należą obecnie kardynałowie: F. Antonelli w Rzymie, A. Lorscheider i E. Arns w Brazylii, J. Landazuri Rikets w Peru. W Polsce wydał zakon 3 błogosławionych: Jana z Dukli (†1484), Szymona z Lipnicy (†1582), Władysława z Gielniowa (†1505) i sługi Boże: Rafała z Proszowic (†1534), Hadriana Osmołowskiego (†1924) i reformata Alojzego Kosibę (†1939). Biskupów bernardyńskich było pięciu: w XVI w. Jakub Dziaduski sufragan poznański, w XVII w. Walerian Lubieniecki, Gabriel Fredro, Maciej Kurski, Atanazy Rudziński, wszyscy byli biskupami bakowskimi, a Kurski po rezygnacji z Bakowa sufraganem poznańskim. Doliczyć tu trzeba Gerarda Piotrowskiego administratora ap. Syberii (1924—9) i Feliksa Herrmanna prefekta ap. połudn. Sachalinu (1938—41) oraz reformatę Adama Burzyńskiego biskupa sandomierskiego (1820—30). W chwili obecnej istnieją w Polsce 4 prowincje zakonu braci mniejszych: bernardyńska, reformacka i 2 na Śląsku i w Wielkopolsce, noszące nazwę OO. Franciszkanów.

znawali tam różnych łask. Toteż niebawem postawiono tam Bożą Mękę. W 1495 r. podczas zarazy Jan Kuśnierz z Pobiedzisk k. Poznania, modląc się o ratunek przed śmiercią, miał — według opowiadania kroniki klasztornej — otrzymać polecenie udania się do Skępego, gdzie zostanie wysłuchany. Przybywszy na miejsce opowiedział o swym objawieniu właścicielowi miasteczka Mikołajowi Kościeleckiemu, kasztelanowi kruszwickiemu. Kościelecki z żoną Katarzyną z Szamotuł zbudowali na miejscu stojącego tam krzyża drewnianą kaplicę. Kaplicę tę poczęli gromadnie odwiedzać dla modlitwy ludzie z okolicy. W 1496 r. córka Kościeleckich Katarzyna doznała po modlitwie w kaplicy nagłego uzdrowienia chorych nóg. Jako wotum wdzięczności umieściła w kaplicy nabytą wcześniej w Poznaniu małą figurkę Matki Boskiej. Wyrzeźbił ją w drewnie lipowym nie znany bliżej rzeźbiarz poznański w stylu późnogotyckim. Przedstawia ona stojącą na półksiężycu postać Matki Boskiej ze złożonymi rękami, odzianą w długi płaszcz. Twarz Matki Boskiej ma rysy młodej dziewczynki. Umieszczenie figury w kaplicy zwielokrotniło od razu dotychczasowy napływ pobożnych. Kościeleccy zaczęli myśleć o budowie większej świątyni i o zapewnieniu przybywającym wiernym opieki duszpasterskiej.

Stryj fundatora kaplicy, Mikołaj Kościelecki, dziekan kapituły gnieźnieńskiej i prepozyt włocławskiej, a później biskup chełmski, zbudował w 1498 r. w miejsce kaplicy nieduży murowany kościół w stylu gotyckim, wraz z przyległym niewielkim klasztorem, do którego postanowił sprowadzić bernardynów. Przeprowadziwszy wywiad z zaproszonymi do Włocławka, gdzie wówczas rezydował, ojcami z Koła, Euzebiuszem z Kalisza gwardianem i Melchiorzem Guszem, zwrócił się do bł. Władysława z Gielniowa, przełożonego prowincji bernardyńskiej, o przyjęcie fundacji. Dnia 15 IV 1498 r. Władysław fundację przyjął i mianował przełożonym ofiarowanego klasztoru wymienionego wyżej Melchiora Gusza. Wraz z nim przybył do Skępego o. Jan z Raczkowa i br. Antoni. Równocześnie postarał się dziekan Kościelecki o zgodę na objęcie fundacji u biskupa płockiego Jana Lubrańskiego, wyrażoną 27 IX 1498 r. Ustalenie daty 1498 r. zawdzięczamy o. Wiesławowi Murawcowi OFM, który, wychodząc z daty dziennej dokumentu Lubrańskiego „feria 5 Translationis S. Stanislai” (27 IX), spostrzegł, że święto translacji relikwii św. Stanisława przypadało we czwartek (feria 5) pod koniec XV w. tylko w 1498 r., a nie w 1499 r., jak to błędnie podawały wszystkie późniejsze źródła dokumentalne. Uroczyste, procesjonalne, wprowadzenie bernardynów do ofiarowanego im kościoła i klasztoru miało miejsce po 27 XI 1498 r., zapewne z miejscowego kościoła parafialnego. Klasztor skępski, podniesiony w 1509 r. do rzędu konwentów formalnych, wchodził w skład polskiej prowincji zakonu, a po podziale w 1628 r. zakonu w Polsce na 4 prowincje — do prowincji wielkopolskiej, do której należał aż do kasaty w 1864 r.

Ze względu na rosnące potrzeby duszpasterskie przydzielono do Skępego już w 1502 r. 8 zakonników, a Mikołaj Kościelecki, od 1505 r. biskup chełmski, przystąpił w 1508 r. do poszerzenia klasztoru i kościoła. Pełnomocnikiem biskupa do spraw rozbudowy został Andrzej Kikolski, a architektem bernardyn Bartłomiej Loy. Rozbudowę budynku klasztornego ukończono w 1509, a kościoła w 1510 r. Powiększenie świątyni polegało na wydłużeniu prezbiterium, w którym umieszczono niebawem stalle, nad którymi wykonano malowidła ściennie i zatknięto pod samym sklepieniem proporce z herbami dobrodziejów. Przerobiono też wówczas strop kościoła. Ostrołukową konstrukcję sklepienia wykonano z drewna i pokryto polichromią. Nie wiemy, jak wyglądał wzniesiony wraz z budową kościoła ołtarz główny, w któ-

rego nastawie została umieszczona łaskami już słynąca statua Matki Boskiej. Fundator zaopatrzył dostatnio zakrystię w naczynia, szaty i księgi liturgiczne, a w 1511 r. konsekrował świątynię wraz z głównym ołtarzem pod wezwaniem Zwiastowania NMP. Nie wiemy, kiedy zainstalowano w kościele organy. Po konsekracji bp Kościelecki dostarczył funduszu na wybudowanie pod prezbiterium krypty grobowej, do której przeniósł w 1515 r. z fary skępskiej trumny swych rodziców Mikołaja i Doroty oraz braci Jana i Wincen-tego. W latach późniejszych chowano w tej krypcie dalszych Kościeleckich.

W 1517 r. wystawił bp Kościelecki wraz ze swym bratankiem Mikołajem (synem Jana), wojewodą inowrocławskim, akt fundacyjny dla klasztoru skępskiego i oblatował go 4 I. tegoż roku w ziemstwie lipnowskim. Dokumentem tym zlecił biskup bratankowi także opiekę i dalszą rozbudowę fundacji. Rzadko zaglądając do swej diecezji, przebywał Kościelecki przeważnie w klasztorze skępskim, gdzie też zmarł 4 V 1518 r. i został pogrzebany zgodnie z życzeniem w habicie bernardyńskim w przygotowanej przez siebie krypcie. Na mocy przywileju fundacyjnego otrzymali bernardyni ziemię, na której zbudowano kościół, klasztor i budynki gospodarcze oraz grunty uprawne, łąki i las Borek, ciągnące się od ról miejskich (od dzisiejszego cmentarza) nad Jeziorem Wielkim aż do ogrodów dworskich w miejscowości Wioska. Zapisali też Kościeleccy klasztorowi czynsz z dworskiej karczmy na zakup wina mszalnego oraz wolny połów ryb we wszystkich jeziorach i wolny wyrąb drzewa budulcowego i opałowego w lasach skępskich, tudzież coroczną ordynarię w zbożu z folwarków Czermno, Ruda, Rzuchowo, Wólka i Wioska. Nadania te zatwierdził w 1601 r. król Zygmunt III i w 1633 r. również Władysław IV.

3. ROZBUDOWA FUNDACJI

Bratanek biskupa-fundatora Mikołaj Kościelecki podjął w 1519 r., a w 1524 r. ukończył, budowę dużej kaplicy Św. Anny, złączonej ze świątynią od strony południowej trzema arkadami. Kaplica była potrzebna dla założonego tu i od początku bardzo aktywnego bractwa Św. Anny. Kaplica otrzymała 2 ołtarze: św. Anny oraz św. Franciszka z Asyżu i św. Stanisława. Równocześnie wzniesiono boczne ołtarze w nawie głównej: z lewej strony Matki Boskiej Skępskiej, z prawej św. Fabiana, Sebastiana i Floriana. Kaplicę oraz wszystkie nowe ołtarze konsekrował w 1531 r. bp Piotr Lubart z Krakowa, sufragan płocki. Nie udało się ustalić, czy do ołtarza Matki Boskiej Skępskiej przeniesiono łaskami słynącą figurę z ołtarza głównego, czy też umieszczono tam tylko jej obraz. Jeżeli miało miejsce przeniesienie, to trwało ono niedługo, bo w 1609 r. widzimy figurę, jak dawniej, w nowo zbudowanym ołtarzu głównym.

W XVII i XVIII w. trwały niemal bez przerwy prace przy wystroju i upiększaniu wnętrza kościoła. W 1609 r. wzniesiono — jak już wspomniano — wielki ołtarz kosztem Petroneli Karskiej. Stary ołtarz przeniesiono do kaplicy Św. Anny. W 1616 r. wydłużono nawę kościoła ku zachodowi z funduszu Michała Działyńskiego, wojewody kujawskiego. Pod kaplicą Św. Anny wykonano kryptę grobową dla grzebania zmarłych z rodziny Działyńskich oraz innych wybitniejszych dobrodziejów. W 1655 r. gwardian Ludwik ze Zbąszynia położył w kościele nową dębową podłogę. W 1712 r. przeprowadzono restaurację kaplicy Św. Anny staraniem prowincjała Paulina Kleyny, za

którego też stanęły w kościele 2 nowe ołtarze: św. Krzyża, św. Piotra z Alkantary i św. Katarzyny z Bolonii. Do ołtarzy tych przywiózł z Rzymu w 1723 r. relikwie św. Krzyża, św. Franciszka z Asyżu, św. Katarzyny ze Sieny, św. Rocha i św. Róży z Limy. W 1721 r. nastąpił gruntowny remont dachów na kościele i klasztorze staraniem gwardiana Serafina Gamalskiego, który sprowadzał potrzebne do tego materiały Wisłą z okolic Krakowa. Przy tej okazji wykonano w kościele nowe barokowe sklepienie. Tenże gwardian usunął z kościoła i kaplicy Św. Anny drewnianą podłogę, zastępując ją kamienną. Poza tym w 1727 r. ustawił nową ambonę, a w 1728 r. przeprowadził kapitalną restaurację organów.

W 1725 r. rozpoczął Gamalski budowę obszernych, ujętych w kwadrat, krużganków, po pierwsze dla uczczenia 500-lecia śmierci św. Franciszka, po wtóre dla uzyskania dogodnego miejsca na procesje, dla umieszczenia w nich potrzebnych w czasie odpustów konfesjonałów oraz dla urządzenia w nich stacji drogi krzyżowej w formie kalwarii, bo o 32 stacjach. Budowę ukończono w 1732 r. i wtedy erygowano uroczyście drogę krzyżową. Duże obrazy stacyjne wymalował w latach 1730—32 bernardyn Jacek Uzdownski. W skrzydle południowym krużganków (od gościńca) urządzono bramę wejściową, nad którą zbudowano kaplicę, otwartą od strony kościoła, zwieńczoną wieżą, a w niej ustawiono barokowy ołtarz z takimże krucyfiksem i ludową rzeźbą Matki Boskiej Skępskiej. W kaplicy tej odprawiano msze podczas odpustów. Narożniki krużganków po obu stronach bramy wejściowej otrzymały charakter baszt, w których umieszczono w latach 30. XVIII w. barokowe ołtarze. Rozpoczął też Gamalski zbiórkę biżuterii i złomu złota do wykonania dla łaskami słynącej figury Matki Boskiej złotej korony i drogocennego płaszcza. Czynił to z myślą o przyszłej koronacji statuy. Na marginesie działalności Gamalskiego trzeba dodać, że wystąpił on po raz pierwszy w Polsce publicznie przeciw procesom o czary, ogłaszając w 1742 r. „Przestrogi duchowne sędziom, inwestygatorom i instygatorom czarownic...”.

W połowie XVIII w. nastąpiło dalsze powiększenie kościoła. Z funduszu Ignacego Zielińskiego, chorążego dobrzyńskiego, i jego żony Salomei z Karśnickich, kolejnego po Kościeleckich i Garwaskich właściciela dóbr skępskich, wydłużono prezbiterium o nowe przęsło i zbudowano nad nim niedużą wieżę z cebulastym hełmem oraz w 1749 r. 5-kondygnacyjną wieżę nad kruchtą z barokowym hełmem i tarczą zegarową. W pierwszej połowie XVIII w. Zielińscy zbudowali na środku wirydarza wewnątrz krużganków kaplicę Św. Barbary, w której umieścili późnobarokowy ołtarz z obrazem św. Barbary i ludową rzeźbą Matki Boskiej Skępskiej. W latach 1750—52 brat Walenty Żebrowski ozdobił wnętrze kościoła i kaplicy Św. Anny freskami. Polichromię Żebrowskiego odnawiano w 1934 r., a 30 lat później przeprowadziła częściową gruntowną jej renowację Danuta Majda z Warszawy. W 1762 r. dobrodziej Zboińscy urządzili pod chórem zakonnym (za głównym ołtarzem) kryptę grobową dla swej rodziny. W 1790 r. zawieszono na krużgankach nowe obrazy stacji kalwaryjskich, nieznanego malarza, staraniem gwardiana Hadriana Liszewskiego, a usunięto zbutwiałe już obrazy Uzdownskiego. Część tych obrazów odnowiła w latach 60 obecnego wieku Danuta Majda. Tenże Liszewski doprowadził do budowy nowego, do dziś istniejącego ołtarza głównego, tworzącego ze stallami zharmonizowaną kompozycję. W kościele umieszczono nagrobki: Ignacego i Salomei Zboińskich (1796), Honoraty z Lasockich Świąteckiej (1800), a na krużgankach Józefy z Broniewskich Rutkowskiej (1802), generała Damazego Mioduskiego (1806), Bogumiły z Mioduskich Zielińskiej

(1819), Marcelego Pawła Chudzyńskiego (1826), Ignacego Markowskiego (1834) i Stanisława Mioduskiego (1841).

Podobnie jak kościół, tak i zbudowany w 1509 r. przez brata Bartłomieja Łoya budynek klasztorny, wyposażony w potrzebne sprzęty w 1512 r. przez Mikołaja Działyńskiego, podkomorzego dobrzyńskiego, i jego żonę Małgorzatę z Foglerów, był następnie rozbudowywany. Skupiony wokół niedużego kwadratowego wirydarza otrzymał w XVII w. wydłużenie skrzydła wschodniego w kierunku północnym oraz skrzydła północnego w kierunku zachodnim. Wejście do klasztoru (furta) mieściło się od strony Borku. W latach 1755—77 dobudowano drugie piętro za gwardiana Justa Knakowskiego z funduszy wspomnianych już Zboińskich. Po kasacie, gdy budynek klasztorny przejęły władze szkolne, przerobiono jego wnętrze stosownie do potrzeb umieszczonego w nim Seminarium Nauczycielskiego, a potem bursy. Remonty budynku przeprowadzano w 1933 i 1939 r. Mimo to, gdy w 1983 r. zwrócono budynek zakonowi, znajdował się on w opłakanym stanie. Obecny gwardian Waldemar Batorski podjął kapitalny, acz stopniowy, jego remont. Przy klasztorze istniały dawniej 2 domy zajezdne dla przybywających tu dobrodziejów. W 1766 r. gwardian Wawrzyniec z Jarosławia je restaurował, co znaczy, że zbudowano je nie później niż w drugiej połowie XVII lub na początku XVIII w.

4. FIGURA MATKI BOSKIEJ SKĘPSKIEJ. BRACHTWA

Przybyli w 1498 r. do Skępego bernardyni zastali tam już kult łaskami słynącej statuy Matki Boskiej. Toteż ich działalność w objętej fundacji koncentrowała się wokół dalszego szerzenia tego kultu i obsługi napływających tam pątników. Rozbudowa świątyni i jej stałe upiększanie, wzniesienie krużganków miały właśnie na celu ten kult i wygodę pątników. Liczne dawniej wota, zawieszane na ołtarzu Matki Boskiej Skępskiej, świadczyły i świadczą o doznawanych tam przez wiernych łaskach. Gdy podczas wojny północnej zagrażało klasztorowi ograbienie przez Szwedów, gwardian Franciszek Radoński wywiózł w 1705 r. łaskami słynącą statuuę do Łowicza. Tenże Radoński tworzył polskie pieśni maryjne, które wierni śpiewali przed ołtarzem Matki Boskiej Skępskiej. Wspomniany już gwardian Serafin Gamalski począł myśleć o koronacji statuy. W tym celu gromadził środki materialne na jej przeprowadzenie. Doszło do powołania przez biskupa płockiego Józefa Eustachego Szembeka osobnej komisji, która przeprowadziła badanie doznanych w Skępem łask. W związku z przewidywaną koronacją wzniesiono w 1755 r. w lesie klasztornym, w tzw. Borku, między miasteczkiem a klasztorem, kaplicę z ołtarzem Matki Boskiej Skępskiej.

Po uzyskaniu zgody na koronację ze strony Kapituły Bazyliki Watykańskiej bernardyni przygotowali bardzo solenną uroczystość koronacyjną. Na mocy delegacji biskupa płockiego Szembeka dokonał jej 18 V 1755 r. bp Fabian Płaskowski, sufragan chełmiński. Uroczystość rozpoczęto 17 V nabożeństwem w farze skępskiej, dokąd przeniesiono łaskami słynącą figurę. Na koronację przybyły pielgrzymki wiernych z różnych parafii z terenu województwa płockiego, mazowieckiego, kujawskiego i chełmińskiego. Zjechało duchowieństwo parafialne z bliższej i dalszej okolicy, następnie norbertanie ze Strzelna z opatem Józefem Łuczyckim, karmelici z Obór, jezuita z Pułtyska, przedstawiciele wszystkich klasztorów bernardyńskiej prowincji wielkopolskiej. Po nabożeństwie w kościele farnym ruszyła ogromna procesja w

stronę kościoła klasztornego. Statuę Matki Boskiej umieszczono na specjalnym rydwanie, ciągnionym przez 6 koni, a koronę niósł infułat Łuczycki. Procesję uświetniały różne kapele i salwy z moździerzy. Przy kaplicy w Borku procesja się zatrzymała. Statuę ustawiono na wysokim postumencie, a koronę złożono na ołtarzu w kaplicy. Przez całą noc wierni trwali na modlitwie. Kazania głosili bernardyni: prowincjał Wawrzyniec Estka i Feliks Dobrowicz lektor teologii z Kalisza oraz jezuita Gordon. Nazajutrz procesja ruszyła do kościoła klasztornego. W czasie pontyfikalnej sumy bp Płaskowski ukoronował statuę i wygłosił kazanie. Ogłoszono odpust na całą oktawę, w czasie której odprawiano codziennie solenne nabożeństwa i głoszono kazania. Tysiące wiernych przystąpiły do sakramentów. Uroczystości te wpłynęły na spotęgowanie pokoronacyjnej działalności skępskich bernardynów. Od razu trzeba dodać, że podczas powstania styczniowego (1863) grzebano przy kaplicy w Borku poległych powstańców. Po obu jej stronach wzniesiono katakumby, podobne do powązkowskich w Warszawie. Kaplicę, katakumby i cmentarz zlikwidowali Niemcy podczas okupacji kraju. Po ustąpieniu wroga wzniesiono na nowo tylko kaplicę.

Oprócz kultuowanej czci łaskami słynącej figury Matki Boskiej Skępskiej rozwijał się dawniej w klasztornej świątyni szczególniejszy kult św. Krzyża, zwłaszcza odkąd umieszczono w ołtarzu św. Krzyża przywiezioną z Rzymu relikwię. Później kult ten osłabł.

Jak we wszystkich klasztorach bernardyńskich, także i w Skępem istniały przy klasztorze bractwa. Najstarsze było bractwo Św. Anny, zaprowadzone zaraz po powstaniu klasztoru. W latach 1519—24 zbudowano dlań kaplicę. Drugie bractwo Paska św. Franciszka wprowadzono w 1611 r. na skutek starań dziedzica dóbr skępskich Stanisława Garwaskiego i dekretu erekcyjnego biskupa płockiego Marcina Szyżkowskiego. Wprowadzono je w sposób bardzo uroczysty. W dniu erekcji urządzono procesję do kościoła klasztornego aż z Ciechanowa. Przy tej okazji zawieszono w kościele 2 obrazy: Oplakiwanie Chrystusa oraz obraz św. Krzyża, trzymanego przez 2 osoby w stroju brackim. Bractwo Niepok. Poczęcia NMP powstało w 1667 r. Początkowo najruchliwsze było bractwo Św. Anny, w XVIII w. bractwo Niepok. Poczęcia. Bractwa posiadały swego promotora, który opiekował się nimi i wygłaszał na zebraniach brackich konferencje. Bractwa prowadziły własne księgi. Propagowały kult swoich patronów, przyczyniały się do upiększenia kościoła, zwłaszcza ołtarzy swych patronów, niekiedy podejmowały akcję charytatywną, uświetniały in gremio procesje i pogrzeby swych członków. Istniał też w Skępem Trzeci Zakon św. Franciszka dla ludzi świeckich, który jednak nie tworzył w dawnych czasach osobnej korporacji, lecz składał się z luźnych członków, zwykle zarazem dobrodziejów klasztoru skępskiego. Organizacją stał się dopiero po drugim przybyciu bernardynów do Skępego w 1933 r. Od tegoż roku prowadzili bernardyni w Skępem z dawnych bractw tylko bractwo Niepok. Poczęcia NMP, a z nowszych Żywy Różaniec i Krucjatę Eucharystyczną oraz Akcję Katolicką, założoną tu jeszcze przed powtórnym przybyciem zakonników.

Zasłużonych dobrodziejów przyjmowali bernardyni dawniej do tzw. konfraterni, czyli do wspólnoty modlitw i zasług zakonu. Zachowały się dorywcze zapiski o tych przyjęciach. W 1509 r. dopuszczono do konfraterni Łucję Skorupczynę, w 1549 r. Stanisława i Macieja Kuklińskich, w 1555 r. Stanisława i Annę Zawadzkich z ich córką Świętosławą, w 1587 r. Jakuba Dębołęckiego, w 1717 r. Hieronima Sierakowskiego, Mikołaja Podoskiego ka-

sztelana płockiego, Bartłomieja Rościszewskiego stolnika dobrzyńskiego, Adama Orłowskiego, Kazimierza Jaworskiego, ks. Mateusza z Osieka, Konstancję z Orłowskich Lasocką. Nie jest to pełna lista, brak kompletnie informacji z XVII w.

5. UPOSAŻENIE KONWENTU

Zasadniczą podstawę materialną egzystencji konwentu skępskiego stanowiły zapisane przez Kościeleckich grunty, serwituty i coroczna ordynaria zbożowa. Po 1610 r. posesja bernardynów została poszerzona przez następnego po Kościeleckich właściciela dóbr skępskich Stanisława Garwaskiego, kasztelana płockiego. Garwaski, który po pożarze jego rezydencji we Wiosce zamieszkał tymczasowo w klasztornym domu zajezdny, świadczył od początku różne dobrodziejstwa bernardynom. Jego dłuższy pobyt przy klasztorze i jego ofiarność wykorzystał gwardian Szymon z Poznania, skłaniając go do ponownego rozgraniczenia posiadłości klasztornej od majątku dworskiego i do zatwierdzenia nadanych klasztorowi przez Kościeleckich serwitutów i ordynarii. Przy tej okazji zaokrąglił Garwaski areal klasztorny oraz dał nowy grunt z przyległą łąką na założenie klasztornej cegielni. Poza tym zobowiązał się odrestaurować klasztorny dom zajezdny. I choć przeciągająca się obecność Garwaskiego w zabudowaniach konwenckich była dla ojców uciążliwa, ostatecznie jednak konwent dobrze na tym wyszedł. W 1620 r. syn Stanisława Garwaskiego Jan podarował klasztorowi bliżej nieoznaczoną nową łąkę. W XVII w. uzyskał klasztor prawo wolnego przemiału zboża w młynie „Borowy” we wsi Ruchowo, a szlachcic Jan Kuczborski dał konwentowi prawo pokosu siana na łąkach w Jarczewie i Chodorążku.

Po Garwaskich właścicielami dóbr skępskich stali się w połowie XVII w. Zielińscy. W 1705 r. Konstanty Zieliński, arcybiskup lwowski, zakwestionował prawo klasztoru do nadanych mu gruntów. Sprawa trafiła do sądu. Jednakże spadkobierca arcybiskupa Franciszek Zieliński, podstoli płocki, nie tylko zlikwidował spór, ale ponadto w 1720 r. potwierdził dokonane uprzednio rozgraniczenie posiadłości klasztornej od dóbr dworskich oraz wszystkie przywileje serwitutowe, rozszerzając prawo połowu ryb w jeziorach Wielkim, Świętym, na Mielnie, Czermnie i na Wólce o prawo tzw. sadzi, czyli przechowalni żywych ryb na Jeziorze Wielkim. Zobowiązał się też odbudować młyn „Borowy” oraz przywrócił klasztorowi utracone prawo pokosu siana w Jarczewie i Chodorążku. Oprócz rocznego czynszu z karczmy podklasztornej wydał konwentowi jeszcze czynsz z karczmy w miasteczku. Zamienił jedynie ordynarię zbożową na roczną dotację 800 tynfów, co dla ojców było mniej korzystne.

To dostatnie uposażenie klasztoru powiększały ofiary różnych dobrodziejów, zarówno spośród szlachty, jak mieszczan i chłopów. Stałą ofiarnością odznaczali się wierni, przychodzący do kościoła na nabożeństwa, oraz pątnicy. Trafiali się także dobrodziejże znaczniejsi. W pierwszej fazie istnienia klasztoru szlachcianka Koziebrodzka otrzymała z powodu hojnych jałmużn przydomek „matki braci”. Równie hojnie wspomagali wówczas konwent plebani Koska i nie znany z nazwiska pleban z Płońska oraz proboszcz miejscowy Stanisław Chelmicki, którego też bernardyni pochowali pod kaplicą Św. Anny. Chłopi k. Brodnicy zebrali w 1522 r. sporo zboża, zwierząt i pieniędzy dla klasztoru. Czyniono też dla konwentu legaty mszalne. Tylko w latach 1607—1720 przy-

było ich 16 na łączną sumę ponad 25 000 złp i 1000 tynfów, z których największe ofiarowali: Stanisław Świątosławski w 1629 r. — 2500 złp, Katarzyna Malinowska w 1653 r. — 4000 złp, Zofia Orłowska, skarbnikowa dobrzyńska, w 1703 r. — 3500 złp. W 1689 r. Marianna z Rokitnickich Ossolińska podarowała za pośrednictwem prowincjała Franciszka Radońskiego, który po złożeniu urzędowania zamieszkał w Skępem, 6 ornatów, w tym 1 bardzo cenny. Wymienieni dobrodzieje nie wyczerpują pełnej ich listy. Zakonnicy odwdzięczali się dobrodziejom modlitwą oraz przyjmowaniem ich po śmierci do krypt pod kościołem. Przy tych okazjach urządzali im wystawne nabożeństwa żałobne.

6. DZIAŁALNOŚĆ BERNARDYNÓW. PARAFIA

Charakter działalności bernardynów w Skępem był duszpasterski. O szeniu przez nich kultu łaskami słynącej figury Matki Boskiej była już mowa. Wiązała się z tym obsługa duchowa przybywających do Skępego pątników, zarówno na odpusty, jak i pojedynczo przez cały rok. Nie jesteśmy w stanie podać zasięgu terytorialnego, skąd dawniej przychodziły pielgrzymki. Warto jednak zaznaczyć, że od koronacji do 1938 r. przybywała do Skępego na 8 IX pielgrzymka z kościoła Św. Anny w Warszawie (statkiem do Dobrzynia nad Wisłą, a stąd pieszo). Do 1864 r. organizowali ją bernardyni, potem księży świeccy, mający od kasaty klasztoru w zarządzie pobernardyński kościół Św. Anny. Do dziś na odpust Narodzenia NMP (8 IX) przychodzą zorganizowane kompanie z 22 miejscowości diecezji płockiej (z Bądkowa, Bożewa, Chrostkowa, Dobrzynia nad Wisłą, Gostynina, Gójska, Ligowa, Mochowa, Mokowa, Ostrowitego, Płocka — ze wszystkich parafii, Poniatowa, Rogowa, Rokicia, Rypina, Sarnowa, Sierpca, Skrwilna, Sobowa, Suserza, Szczutowa, Tłuchowa) i z 15 miejscowości diecezji włocławskiej (z Bobrownik, Brzeźna, Chełmicy Dużej, Czarnego, Grochowalska, Karnkowa, Kikóła, Lipna, Nieszawy, Ostrowitego, Sumina, Szpetala Górnego, Wielgiego, Włocławka — ze wszystkich parafii, Zaduszniak).

Zwyczajna praca ojców skępskich w swoim kościele polegała na odprawianiu nabożeństw — w święta w sposób uroczysty — na głoszeniu kazań, słuchaniu spowiedzi, kierowaniu bractwami, niesieniu pomocy duszpasterskiej okolicznym proboszczom. Gdy chodzi o kazania, bywał tam zawsze osobny kaznodzieja zwyczajny, niedzielny, oraz świąteczny, stąd były one zwykle na odpowiednim poziomie. Oddziaływali też bernardyni na pojawiających się w Skępem innowierców. Zanotowano pojedyncze nawrócenia na katolicyzm pod ich wpływem: w 1710, 1725, 1735 r. z luteranizmu, w 1715 r. z prawosławia, w 1717, 1736, 1737 r. z judaizmu. Trudno powiedzieć, czy to wszystkie, dokonane w Skępem, konwersje.

Poczucie u bernardynów skępskich silnej pozycji swego konwentu sprawiło, że w połowie XVIII w. pojawił się u nich zamiar zbudowania filialnego klasztoru w Studziance w parafii Żałe k. Rypina przy istniejącej tam kaplicy z łaskami słynącym obrazem Św. Rodziny. W 1753 r. gwardian Felicjan Giżyński i mieszkający w Skępem kustosz kustoszy Just Knakowski, wystawiając się o konsens biskupa płockiego Józefa Eustachego Szembeka, rozpoczęli budowę z funduszu Szymona Orłowskiego, zarządcy składu soli w Dobrzyniu nad Wisłą. Z nieznanych przyczyn nie zrealizowali swego zamiaru, być może na skutek sprzeciwu prowincjała, nie powiadomionego przez wymienionych ojców o przedsięwzięciu.

W 1776 r. urządzili bernardyni w Skępem wielką uroczystość z okazji 550-lecia śmierci św. Franciszka z Asyżu. W dniach od 1 X — 20 XI przeprowadzili tam misje ludowe. Zaznaczyć bowiem trzeba, że w ostatniej ćwierci XVIII w. wyłonili bernardyni prowincji wielkopolskiej spośród siebie kilka grup misjonarzy do głoszenia misji parafialnych. Jedną taką grupą, złożoną z ojców Kazimierza Dratowicza, Dominika Klaczkę, Ferdynanda Ługowskiego i Bonawentury Siedlińskiego, miała swój ośrodek w klasztorze skępskim i działała w parafiach diecezji płockiej.

W 1777 r. bp płocki Michał Poniatowski powierzył bernardynom parafię skępską. Zaczęło się od doraźnych zastępstw proboszcza, gdy w XVIII w. dwukrotnie paliła się skępska plebania, a proboszcz nie miał gdzie mieszkać. Wszakże przed pełnym objęciem agend proboszczowskich bernardyni się bronili. Ale gdy biskup wyraźnie tego zażądał, ulegli. Kiedy nie restaurowany od dawna kościół parafialny począł pod koniec XVIII w. grozić zawaleniem, przenieśli nabożeństwa parafialne do kościoła klasztorowego. Opuszczoną świątynię rozebrał w 1720 r. kolator J. Zieliński. Parafia skępska obejmowała i obejmuje do dziś następujące miejscowości: Skępe, Babie Ławy, Czarny Las, Franciszkowo, Hutę Skępską, Jarczewo, Józefkowo (Wioska), Kierz, Kamienicę, Ławiczek, Łąkie, Moczadło, Narutowo, Obóz, Suradowo, Szczekarzewo, Wólkę, Wymyślin, Zajeziory, Żagno. W powierzonej bernardynom parafii stosowali ojcowie te same metody pracy duszpasterskiej i administracyjnej co parafialne duchowieństwo świeckie.

Duże zasługi położyli bernardyni skępscy na polu oświaty. W 1781 r. założyli szkołę elementarną, budując w 1792 r. dla niej osobny piętrowy budynek przy klasztorze od strony północnej. Budynek ten dziś nie istnieje. Stojąca do obecnych czasów tzw. szkoła klasztorowa to dawny śpichlerz konwencki, nad którym po kasacie klasztoru dobudowano piętro. Czy dawniej istniała szkółka parafialna przy farze skępskiej, nie umiemy powiedzieć. A jeśli nawet w okresie największego rozwoju tych szkółek w XVI—XVII w. była przy farze, to w XVIII w. nie było już po niej śladu. Toteż założona obecnie przez bernardynów szkoła, podniesiona przez władze Królestwa Polskiego do rzędu podwydziałowych, była ważnym wydarzeniem. W latach 1812—19 liczyła ok. 300 uczniów, a więc i chłopców z okolicy. Po powstaniu listopadowym zniżono ją w 1836 r. do typu szkoły elementarnej o 2 oddziałach. Jednakże już w 1842 r. podniesiono ją do rangi szkoły powiatowej. Istniała ona do kasaty klasztoru w 1864 r. Bernardyni nie angażowali do niej osobnych nauczycieli, lecz uczyli sami.

Do wybitniejszych bernardynów mieszkających w Skępem, należy zaliczyć bł. Władysław z Gielniowa († 1505), znakomitego kaznodzieję i autora polskich pieśni religijnych oraz skępskiego przełożonego. Następnie trzeba wymienić Gotarda z Siemięcina, również przełożonego (1509), który po utworzeniu w 1530 r. zakonnej prowincji litewskiej został pierwszym jej prowincjałem. Zaliczyć wypada dalej Bernardyna z Szamotuł († 1538), autora pierwszej historii łaskami słynącej Matki Boskiej Skępskiej, dalej Szymona z Poznania, gwardiana w początkach XVI w., kronikarza i skryptora, Bartłomieja Łoya, architekta, Fabiana Orzeszkowskiego († 1575), znanego kaznodzieję i wierszopisa, autora wierszowanej historii łaskami słynącej figury, Feliksa Bębnowskiego, autora opisu klasztoru w Skępem (1587), Ambrożego z Mogilna, gwardiana i wybitnego kaznodzieję (1605). Jako gwardiani konwentu zasłużyli się także Ludwik ze Zbąszynia († 1662), Franciszek Radoński (1689), Paulin Kleyna († 1718), Serafin Gamalski († 1733), Just Knakowski (1758—

—74), zasłużony przy restauracji budowli. Nie można pominąć nazwisk braci, zamordowanych przez Szwedów podczas „potopu”, Witalisa Przebowskiego i nie znanego z nazwiska Sylwestra. Trwały ślad pozostawili malarze Jacek Uzdrawski (1784) i Walenty Żebrowski (1750), gwardian Piotr Rycharski, który zbudował szkołę wraz z bursą dla uczniów (1792), Tomasz Ostrowski, kwestarz i nauczyciel rolnictwa w klasztornej szkole (1836—48), Piotr Błachowicz († 1855), autor opisu koronacji łaskami słynącej figury M.B. i drukowanych zbiorów kazań, Bonifacy Jastrzębski († 1894), działacz patriotyczny i głośny w okolicy kaznodzieja. Z okresu po rewindykacji klasztoru w 1933 r. należy wspomnieć pierwszego gwardiana i proboszcza Aleksego Działkowskiego oraz aresztowanych przez Niemców w 1939 r. ojców Sylwestra Niewiadomego, katechetę miejscowego gimnazjum, późniejszego prowincjała i definitora gen. i Izidora Chmiela († 1982), wikariusza parafii, potem bibliotekarza w Antonianum w Rzymie. Pierwszy przebył całą wojnę w obozie koncentracyjnym w Stutthofie, drugi w Dachau.

Model życia zakonnego w konwencie skępskim był taki sam jak w innych bernardyńskich klasztorach. Codzienne rozmyślanie i chórowo odmawiany brewiarz, w święta i niedziele śpiewany, były w codziennym życiu zakonników głównymi praktykami ascetycznymi. Formację ascetyczną otrzymywali zakonnicy w nowicjacie, a intelektualną i teologiczną na zakonnym studium filozofii i teologii. W klasztorze mieli do dyspozycji zasobną bibliotekę, która powstała i rozrastała się częściowo przez darowizny książek, częściowo przez ich zakup. Dobrodziejami klasztornej biblioteki na przestrzeni wieków było wielu księży, od bpa Kościeleckiego poczynając. Po kasacie klasztoru przejęło bibliotekę, częściowo już splądrowaną, Seminarium Duchowne w Płocku.

Klasztor skępski miał pewne znaczenie w prowincji zakonnej. Odbyło się w nim 10 kapituł prowincji wielkopolskiej: w 1652, 1671, 1689, 1713, 1725, 1740, 1776, 1784, 1800 i 1863 r. W pewnych okresach mieścił się tam nowicjat, mianowicie w latach 1651—62, 1686—89, 1715—25, 1736 i od r. 1833. Po prostu przenoszono do Skępego nowicjat z Warszawy, bądź w ucieczce przed panującą w stolicy zarazą, bądź w poszukiwaniu lepszych warunków do formacji nowicjuszy. Około 1634 r. umieszczono w Skępem na jakiś czas studium humaniorów (gramatykę). Przejściowo było tam w 1711 r. także kazuistyczne studium z Kalisza.

7. KASATA KLASZTORU I POWRÓT BERNARDYNÓW

W 1864 r. nastąpiła kasata klasztoru przez władze carskie za udział ojców w powstaniu styczniowym. Z 17 zakonników (14 ojców, 3 braci), jacy mieszkali w klasztorze w momencie kasaty, pozostawiono tylko o. Witalisa Dobskiego do obsługi parafii. Wobec 5 zastosowano represje. Gwardian Bonifacy Barykiewicz († 1889) musiał zapłacić 100 rubli grzywny za niewydanie ukrywającego się w klasztorze powstańca. Symforiana Napiórkowskiego († 1886), kaznodzieję, sądzono za sympatyzowanie z powstaniem, Piotra Lesińskiego aresztowano za odczytanie w kościele dekretu powstańczego o uwłaszczeniu chłopów, Amanda Sobiechowskiego († 1868) kazano umieścić daleko od Skępego za udzielanie poparcia powstańcom, odprawienie mszy za poległych powstańców i podburzające kazania, uniknął on zesłania dzięki swemu podeszłemu wiekowi. Poza tym tropiono Bonifacego Jastrzębskiego († 1894), lecz ten zdołał zbiec za granicę (do Drezna). Już w 1868 r. przejął

parafię skępską proboszcz świecki Ferdynand Kroczewski, który zamieszkał w części zachodniego skrzydła klasztoru, zajmując pomieszczenia na parterze oraz na obu piętrach tuż przy wieży kościelnej. Resztę gmachu klasztorowego zajęły władze szkolne.

Po wskrzeszeniu państwa polskiego w 1918 r. bp płocki Antoni Nowowiejski zwrócił się do prowincjała galicyjskiego, aby przejął klasztor swego zakonu na terenie diecezji płockiej. Jednakże zakon w Polsce, który rewindykował już kilka klasztorów na terenie byłego Królestwa (w Kole, Piotrkowie Tryb., Warcie, Radecznicy) i tzw. Krajów Zabrzanych (w Zasławiu, Dubnie), nie dysponował liczniejszym zastępem ludzi, toteż generał zakonu przekazał bpowi Nowowiejskiemu prawo swobodnego dysponowania zniesionymi klasztorami. I faktycznie oddał Nowowiejski innym zgromadzeniom klasztor w Przasnyszu (oba) i w Ratowie. Do Skępego wrócili bernardyni dopiero w 1933 r., obejmując równocześnie prowadzenie skępskiej parafii. Zamieszkali w ciasnym pomieszczeniu, zajmowanym dotąd przez proboszcza z kleru świeckiego. Nie uzyskali jednak bernardyni prawa własności Borku, parcel, na których postawiono po kasacie budynki szkolne i nadleśnictwo (przy gościńcu) oraz części pola uprawnego od strony dworu w Wiosce. Po ostatniej wojnie nadleśnictwo zajęło jeszcze grunt nad jeziorem.

Jeden z ojców objął katecheturę w miejscowym Seminarium Nauczycielskim, przekształconym niebawem na Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące. W dniach 18—25 X 1939 r. przeprowadzili ojcowie w parafii misje. Po raz wtóry kościół i klasztor skępski został zamknięty w 1939 r. przez okupujących kraj Niemców. Dnia 29 X internowali hitlerowcy w klasztorze oo. Alberta Mroza, gwardiana i proboszcza, Sylwestra Niewiadomego, katechetę, i Izydora Chmiela, wikariusza parafii, oraz 11 księży świeckich. Dnia 29 X w niedzielę odprawiono ostatnią sumę i zamknięto kościół. Pomimo zakazu ojcowie potajemnie zaopatrywali chorych. Dnia 21 I 1940 r. wywieziono ich do więzienia w Grudziądzu, a 29 I przewieziono Chmiela do Stutthofu, potem do Oranienorga, wreszcie do Dachau. W lutym 1940 r. zwolniono oo. Mroza i Niewiadomego, którzy, wróciwszy do Skępego, zamieszkali w domach parafian i po kryjomu prowadzili działalność duszpasterską. Na skutek donosu Niewiadomy został 2 XI 1940 r. aresztowany i osadzony w Stutthofie, a Mróz zdołał wyjechać do Generalnego Gubernatorstwa.

Po ustąpieniu wroga w 1945 r. ojcowie wrócili i podjęli zwykłą pracę parafialną. Kiedy usunięto religię ze szkół, zorganizowali bernardyni w parafii kilka punktów katechetycznych. W niedzielę i święta poczęli dojeżdżać dla odprawienia nabożeństwa do kościoła filialnego w Narutowie (Łąkie), dawniej protestanckiego, do odległej Huty Skępskiej, gdzie odprawia się mszę w punkcie katechetycznym, oraz do Wólki, w której nawet wybudowali kościół filialny ze składek parafian, konsekrowany w 1984 r. przez biskupa płockiego Bogdana Sikorskiego. Po ostatniej wojnie odnowili bernardyni kościół, a ostatnio, po odzyskaniu budynku klasztorowego, zabrali się do kapitalnego jego remontu.

Aby zacieśnić kontakty i współpracę z okolicznym duchowieństwem, gwardian Waldemar Batorski urządził 26 VI 1984 r. w klasztorze spotkanie kilkudziesięciu księży, z udziałem biskupa ordynariusza, podczas którego został wygłoszony niniejszy referat.

8. OPRACOWANIA I ŹRÓDŁA

P. H. Pruszc: Morze łaski Bożej. Kraków 1662 s. 20; M. Grabowski: Bononia Królowej Marii na Dobrzyńskiej Ziemi w kościele skeepskim wystawiona roku 1739. B. m. r.; W. H. Gawarecki: Opisanie kościoła z klasztorem księży Bernardynów w mieście Skępem. Pam. Rel.-Mor. R. 3: 1846 t. 11 s. 240—57, 289—310; A. P. Błachowicz: Relacja koronacji obrazu Najśw. Marii Panny... w kościele skeepskim OO. Bernardynów. B. m. r.; M. Baliński, T. Lipiński: Starożytna Polska. T. 1. Warszawa 1845 s. 357, 401; Opis Skępego. Tyg. Ilustr. R. 1: 1850 nr 15; S. Bańcz: Pamiętnik zakonu OO. Bernardynów w Polsce. Lwów 1874 s. 319—21; M. Ra-wita-Witanowski, B. Chlebowski: Skępe. W: Słownik geograficzny Królestwa Pol-skiego... T. 10. Warszawa 1889 s. 667—68; J. Żydanowicz: Pamiątka ze Skępego. Warszawa 1895 s. 1—14; N. Golichowski: Przed nową epoką. Kraków 1899 s. 121; [Nowakowski] Wacław z Sulgostowa: O cudownych obrazach... Matki Boskiej... Kraków 1902 s. 601—3; C. Bogdalski: Bernardyni w Polsce. T. 1—2. Kraków 1933 według indeksu; K. Kantak: Bernardyni polscy. T. 1—2. Lwów 1933 według in-deksu; J. Krystosik: Krótka wiadomość o Skępem łaskami Najśw. Panny wśła-wionym. B. m. 1934; W. Helenowski: Cudowna skeepska Maria nasza. Warszawa 1948; A. Świeżawski: Kościelecki Mikołaj ze Skępego. W: Polski słownik biograficzny. T. 16. Kraków 1968—1969 s. 414—15; R. Brykowski, I. Galicka, H. Segietyńska: Powiat lipnoski. W: Katalog zabytków sztuki w Polsce. T. 11 z. 9. Warszawa 1969 s. 48—58; W. Murawiec: Bernardyni warszawscy. Kraków 1973 s. 97—8, 168; K. Grudziński: Bernardyni w latach 1772—1970. W: Zakony św. Franciszka w Pol-sce w latach 1772—1970. T. 3. Warszawa 1978 s. 12, 23, 34, 82—3; Skępe. W: Die-czeja plocka (Schematyzm na rok 1977). Plock 1978 s. 192—95; W. Murawiec: Skępe. W: Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych. Pod red. H. E. Wyczawskiego, w druku; Jan z Komorowa: Memoriale Ordinis Fratrum Minorum. Wyd. X. Liske, A. Lorkiewicz. W: Monumenta Poloniae Historica. T. 5. Cracoviae 1888 s. 282—83, 1007; L. Wadding: Annales Minorum. T. 15. Quaracchi 1933 s. 195—6 nr 170, s. 500—1 nr 679; Schematyzmy Diecezji Plockiej z lat 1820—1977; Schematyzmy Prowincji Wielkopolskiej Bernardynów z lat 1822—1864; Schematyzmy Prowincji Polskiej Bernardynów z lat 1934—1939, 1958, 1965. — Archi-wum Diec. w Plocku: Rkps b. sygn. Topographia coenobii Skępensis; Archivum Prow. Bernardynów w Krakowie: Dok. 126; Rkps XIII-1 Archivum Conventus Skępensis.; Rkps XIII-2 Kopiarz kurend... prowincjałów zakonu Bernardynów; Rkps XIII-7 Księga Bractwa Niepok. Poczęcia NMP przy kościele skeepskim XX. Bernardynów; Rkps XIII-8 Regestra expensy Bractwa Niepok. Poczęcia przy ko-ściele skeepskim XX. Bernardynów; Fasc. XIII-9 Akta różne klasztoru Bernardy-nów w Skępem; Rkps XIII-10 A. Mróz: Zapiski kronikarskie klasztoru OO. Ber-nardynów w Skępem 1939—48; Rkps M-2 Topographia specialis... Provinciae Po-lonae..., k. 143—54; Rkps M-3 Singulorum Provinciae Polonae coenobiorum Ordinis divi Francisci Regularis Observantiae topographia specialis..., k. 57v—62; Rkps M-26 Descriptiones nonnullorum monasteriorum Ordinis Minorum Observantium, s. 23—4; Rkps W-33 Topographica ac chronologica Conventum Majoris Poloniae descriptio..., s. 768—823; Rkps W-37 Akta różne Prowincji Wielkopolskiej zakonu Bernardynów, k. 69—69v; Rkps W-61 Chronotopographica Conventus Skępensis de-scriptio..., passim; Fasc. RGP-f-16 Akta dotyczące klasztoru Bernardynów w Skę-pem, s. 1186—1290; Bibl. Jagiell.: Rkps 5362 Cudowne obrazy NMP. T. 5 k. 77v, 181; Bibl. Raczyńskich w Poznaniu: Rkps 57 k. 94v.